

Hrst vzpomínek na bitvu u Zborova.

Přednáška pana archiváře dr. Vladimíra Klecandy dne 4. května t. r. o bitvě u Zborova, opětná četba práce pana dr. Šteidlera z roku 1922 „Zborov“ a spis prof. Syřiště „Památce Zborova“, vydaný k 10. výročí bitvy, vzbudila v duši 10 let staré vzpomínky na onu bitvu, která je hrdou branou triumfu na trnité cestě k našemu osvobození.

Prožil jsem bitvu u Zborova, aniž jsem tehdy ovšem tušil její historický význam, jako podřízený činitel v štábu jedné z vyšších rakousko-uherských jednotek, které se zúčastnily bitvy, v štábu 19. pěší divise.

Shrnu své dojmy, pokud to má paměť a mé nemnohé poznámky z pohnutých dob dovoluují, do následující stručné črty. Archivální doklady bohužel zatím po ruce nemám a bude proto mé vzpomínání značně kusé. Chci však v jubilejním roce přispěti k doplnění obrazu o nejslavnějším boji našich zahraničních armád a uchovat hrst vzpomínek, vinoucích se k této události, od zapomenutí.

Plzeňská 19. divise, v jejímž štábu jsem bitvu u Zborova prožil, byla jedna ze vzácných rakouských divisí, která zasluhovala přídomek česká, protože se skládala valnou část války z pluků převážně českých (v roce 1914 náležel k ní plzeňský myslivecký prapor čis. 6, chebský myslivecký prapor čis. 22 a berounský pěší pluk čis. 88, kteréžto jednotky byly spojeny v 38. pěší brigádě pod generálem Teissingrem, dále k ní patřil plzeňský pěší pluk čis. 35 a jindřichohradecký pěší pluk čis. 75, spojené v 37. pěší brigádě pod plukovníkem Watterichem. 19. divisi velel tehdy generál Lukas; k divisi pak přišel ještě později budějovický 29. zeměbrancecký pluk, který vystřídal pěší pluk čis. 88, avšak opustil divisi před bitvou u Zborova).

19. divise přišla do posic, na které bylo v červenci 1917 útočeno, dne 12. srpna 1916 po ústupu z posic, které se rozprostíraly od roku 1915 mezi Tarnopolem a Jezernou. Ústup byl proveden následkem vyznění bojů, které byly vedeny po brusilovské ofenzivě v červnu 1916 na celé ruské frontě.

Byl jsem tehdy v komisi, která vytyčovala ustálenou pozici detailně určenou armádou za frontou divise od Mogily až po Koňuchy. Tato pozice pak byla v následujících poměrně klidných dobách hájena 19. divísi až do památného zborovského útoku v červenci 1917. Výjimkou byl boj, který se strhl v noci z 13. na 14. srpna 1916 na severním úseku divise, právě v nových pozicích se zařídívší, u pěších pluků 35 a 75. Byl to útok asi 1—2 ruských pluků od pronásledující avantgardy, který byl v krvavém nočním boji odražen. Oba české pluky měly značné ztráty.

V zimním období 1916/1917 byl jsem komandován jako učitel ve výcvičném středisku ve Zložově a k divísi jsem opět přišel 21. května 1917, tedy něco více než měsíc před zahájením Kerenského ofensivy. Ruské přípravy k útoku byly již v plném proudu, za ruskou frontou se znatelně hromadilo velké množství střeliva a byl patrný silný pohyb na všech komunikacích.

Pokud je mi známo, nevěděl v celém rakouském IX. sboru, a v 19. a 32. divísi, tomuto sboru podřízené, nikdo, že v rámci ruského útoku bude útočiti československá brigáda. Ruský generální štáb dovedl zde zcela uchovatí tajnost své sestavy a zařadil snad i úmyslně československou brigádu z části na předvidaném místě nejučinnějšího výsledku, proti českým plukům plzeňské divise. Pro část čs. brigády, která stála proti Mógile (32. divise), nevěšla dotčená okolnost arci v platnost. Po částečném odlivu některých českých částí 19. divise na počátku roku 1917, plzeňského mysliveckého praporu čís. 6 a budějovického zeměbranceckého pluku číslo 29 zbyly u 19. divise, až dotud příliš české, vlastně jen dva české pluky, plzeňský 35. pěší pluk a jindřichohradecký 75. pěší pluk.

Oba pluky stály v pozicích od Mogily až po Josefovku a tvořily 37. pěší brigádu, jejímž velitelem byl stále hartusící, bodrý, starý pán, plukovník Augustin, velmi přísný a osobně velmi statečný, avšak Němec od kosti. Jeho důstojníkem štábu byl pilný, svědomitý setník Scheffold, Němec. S V. brigády bylo za bitvy na východním konci Hodova, v liščí noře, nedaleko dvorce tam stojícího.

Na pravém křídle divise u Augustovky a Koňuch stály myslivecký prapor čís. 5 a bosensko-hercegovský pěší pluk čís. 1, spojené v 38. pěší brigádě, jejímž velitelem byl hrabě Zedtwitz, joviální, jemně vzdělaný slechtic, mluvící výborně česky a k českým lidem nejvševšohovivavý. Jeho štábní důstojník byl setník Emenkl, bodrý, zdravím kypící důstojník pěchoty. S V. brigády bylo v lese nedaleko dvorce Helenky.

S V. pěší divise bylo od roku 1916 v Hodově v tamní faře, poměrně blízko za frontou (asi 4 km). Ruský balon stojící denně ve směru nad Josefovku musil viděti žlutým jasem svítící, nenatřeno prkennou houbu štábní pracovny a viděl štábu takřka do žaludku. Až do doby krátce před útokem omezovalo se vzájemné nepřátelství na úzký pruh opevněného pásma, i byl pobyt v Hodově téměř idyllický; před útokem se však situace rázem změnila. 19. červnem počínaje očekával se u 19. divise s jistotou nepřátelský útok. 21. června navštívil velitel armády generál Böhm-Ermolli velitelství divise a

úsek 75. pěšího pluku. Toho dne počali Rusové střílet do blízkého i vzdálenějšího týlu fronty a do Hodova.

Ač se schylovalo k velkému boji, při kterém se čekala velkorysá francouzská dělostřelecká příprava, nebylo S V. divise nikterak pro bitevní činnost takového rázu připraveno. Budování podzemní nory, zajišťující spolehlivou činnost štábu za bitvy v dělové palbě bylo započato 4 dni před útokem, takže první čin štábu v mohutné ruské dělostřelecké přípravě, která byla zahájena 29. června, byl útek do nejbližšího, asi 8 m hlubokého úvozu, vzdáleného asi 200 kroků od fary. Zde se pak pracovalo ve dnech 29. a 30. června a 1. července v těžké, ohlušující palbě nepřátelského dělostřelectva v primitivních, prkenných budkách na rychle zbudovaných a přilepených na protisvalu zmíněného úvozu. Těžké osmnáctky, plynové střely celkem neškodné a granáty všech ráží třískaly zcela blízko S V. divise dunivě do ornice. Zejména 1. července, když bylo po průlomu u Koňuch zabráno S V. bosenského pluku čís. 1, kde se dostaly Rusům do rukou plány celého úseku divise, snažili se Rusové zasáhnouti S V. divise, hledali je pilně svými salvami a stříleli do nejbližšího okolí.

Velitelství divise mělo ještě jedno pozorovací stanoviště, na trig. 402 asi 2 km dále vpředu, avšak tento bod byl hned při zahájení dělostřelecké přípravy v takové pusté palbě, že nebylo lze volně pozorovati, a bylo jedno, sedělo-li se v noře tam, či v úvoze o něco dále vzadu.

V Hodově ve faře, v původním S V. divise byli hned první den zabiti koně štábu; pamatují se, jak ordonance, která nosila štábu do úvozu jídlo, přinesla jednu chvíli na podnosu místo jídla chladnokrevně hromadu hlíny, kterou jí tam navršil těžký granát.

Hlavní pozornost štábu a celé 19. divise byla obrácena před bitvou a za bitvy až do 2. července na Koňuchy, kde byl 1. července zahájen útok pěchoty po dělostřelecké přípravě, na ruské poměry abnormálně silné, která byla zahájena 29. června. Řečený útok zabral celé Koňuchy a přiblížil se hned 1. července na 1 km k S V. divise, takže štáb byl v drobné střelbě pušek a kulometů, jejichž střely přelétaly úvoz. Po útoku na Koňuchy, který zasáhl celou 38. brigádu, zbylo z této těžce zkoušené brigády nějakých 800 mužů. Bylo hlášeno, že Rusové valili za útoku před sebou sudy a nesli v čele útoku velké rudé prapory. Situace byla tak napjatá, že sapérská rota divise musila obsadit zející mezeru, která se otevřela západně od Koňuch mezi tímto místem a Josefovkou. Pravé křídlo 37. pěší brigády, 75. pěší pluk, visel na jih od Josefovky ve vzduchu. Pro tuto brigádu, před kterou ležela v svých mělkých zákopech československá brigáda, chystala se pohroma druhý den, dne 2. července.

Pod dojmem událostí u 38. brigády byl štáb divise nucen opustit o půlnoci s 1. na 2. července, před útokem československé brigády, své S V., které nezajišťovalo nikterak spolehlivé odevzdávání rozkazů a sbírání zpráv a odstěhoval se do Kalne, osady, ležící asi 2 km západně od Hodova. Když jsem na svém koni jel za dusné letní noci, osvětlované přes tu chvíli na úseku 35. a 75. pluku raketami, osamělým lesem z Hodova do Kalne, za noci, která předcházela před útokem československé brigády, netušil jsem, že se mírnými vlnami travotlocké planiny připravuje jedna ze zvláště významných národních událostí a že se čeští lidé zde i tam střetnou v tragickém boji.

Jak jsem již pravil, zahájil štáb 19. divise svou rozkazovací a zprávy sbírající činnost na počátku bitvy ve dvou primitivních

budkách v úvoze asi 200 kroků od hodovské fary. Za bitvy trvala letní pohoda, byly krásné slunné dny a dusné letní noci. Boj byl zahájen tak, že z 12 praporů divise bylo 10 praporů umístěno v první linii anebo tvořilo slabé úsekové zálohy a jen 2 prapory tvořily divisní zálohu, takže o nějakém velkorysém manévru k získání ztracené 1. linie nemohlo být ani řeči. Byla to zastaralá taktika, která neměla na klidných poměrně ruských frontách dosud příležitost naučiti se hybnějšímu boji podle způsobu, obvyklého již tou dobou na bojištích francouzských. Velitel divise vystihl také za boje po vydání obou záložních praporů situaci v jistém smyslu správně, když pravil: „Tak, a teď bych mohl jet na dovolenou!“

V štábním úvoze, který jsem již blíže popsal, byl v jedné budce rozměrů asi 3krát 4 m divisionář generál Boltz se svým náčelníkem štábu a podřízenými pomocníky, v druhé budce byla dělostřelecká brigáda, generál von Elmar se svými pomocníky. V těchto ústřednách se telefonovalo, pracovalo, jedlo a spalo, pokud se o spánku dalo mluvit.

Generál Boltz, od října 1915 velitel 19. pěší divise, byl osobnost velmi tragická. Byl to jovialní, od srdce dobrý, ušlechtilý muž, českého původu, myslím, že studoval českou střední školu v Brně, s uměleckým, až bohémským zabarvením. Mluvil kromě jiných řečí bezvadně česky a rusky, měl smysl pro humor a duchaplný vtip. Generál Boltz byl výborný technik, ale na vojáka byl příliš měkký. Nedovedl své myšlenky tvrdě uplatnit, jak toho kruté okamžiky války často už jen pro záchranu celku vyžadovaly a vyžadují. Prosbám, často velmi málo podepřeným, nedovedl odolati. Pamatuji se, jak probíhal zákopy, sliboval mužstvu, často arci velmi zuboženému, lepší stravu a oblek a jednal mnohdy přímo, bez služebního postupu i v případech pochybných, bez vědomí příslušných velitelů, kteří byli stavěni před hotovou událost. Byl svými válečnými neúspěchy, které jeho činnost u 19. divise předcházely, znervosnělý, a padl-li v noci na některém úseku divise několik dělových ran, ihned telefonoval do operačního oddělení a ptal se kdy, kde, kdo a kam stříli, nebo přiběhl osobně. Byl velký lidumil, kterému válka byla jistě stavem hrozným, nepřírozeným a nezdravým. Měl ženu Rusku, tuším dceru jistého kazaňského profesora. Jeho syn, mladičkový rakouský důstojník, byl v ruském zajetí. Největší potíže s ním měl intendant, z kterého chtěl všemi prostředky vymáčkout pro mužstvo nejlepší stravu a blahobyt, při čemž přehlížel, že tento bodrý muž byl spoután materiální situací celostátní a nemohl dělat divy. Přece však se těmito vlivy zvelebilo tak zvané plukovní hospodářství, chov vepřů, pěstování zeleniny atd. v pásmu divise.

Generál Boltz neměl v své válečné kariéře mnoho štěstí. Za smutného rakouského tažení do Srbska v roce 1914 byl náčelníkem štábu generála Potiorka, který zmíněné tažení vedl po způsobu Napoleónově, operativně příliš svižně, bez ohledu na kulhající materiální situaci. Generál Boltz neměl, podle jeho vlastního výroku, na porážce v Srbsku žádné viny, varoval před bezhlavým postupem do Srbska bez náležité materiální přípravy a byl s Potiorkem tak na štíru, že s ním úřadoval jen písemně. Generál Boltz pak tragicky skončil v Oděse, krátce před koncem války. Byl českému živlu velmi nakloněn a v celé divisi, zejména českými pluky, kterým byl upřímným zastáncem, byl ctěn a vážen.

Náčelník štábu, major generálního štábu Milan Ulmanský, na svém místě od dubna 1916, původem Srb, byl mladý, zavalitý, ten-

peramentní mladý muž, černých jiskrných očí, černých vlasů, srdnatý a velmi pracovitý. Technicky byl na svůj úkol velmi dobře připraven. Svůj srbský průvod prozrazoval velkou přichylností a láskou k bosenskému pluku č. 1, který tvořil pravé křídlo divise v prostoru u Koňuch. Trávil mnohé dny u tohoto pluku, probíhal jeho zákopy a mazlil se s dlouhými „bosanci“, k nimž mluvil jejich jadrnou mateřštinou. Jinak byl orientován velkorakousky, Čechy mnoho nemiloval a konal svou službu náčelníka štábu s mladickým zápalem.

Dalším členem užšího štábu 19. divise v den zborovské bitvy byl rytmistr Willibald von Elmayer, ze staré vídeňské důstojnické rodiny, ordonanční důstojník divise, akademik, živá a vtipná hlava. Zastával službu důstojníka generálního štábu a byl chráněncem náčelníka štábu.

Velitel dělostřelecké brigády, generál von Elmar, byl znám jako dělostřelecký odborník. Důstojníkem jeho štábu byl v den bitvy dobrý Čech a kamarád, mladý kapitán L., který od převratu sloužil úspěšně v našem dělostřelectvu.

Činnost štábu 19. divise v uvedeném nouzovém S V. v úvozu 200 kroků jižně od hodovské fary byla velmi krátká, jak jsem již uvedl. Trvala od 29. června 10 hodin 30 minut dopoledne, kdy se stala ruská dělostřelecká příprava do týlu fronty a do Hodova nenesitelnou a učinila velitelskou činnost v budovách fary nemožnou, až do půlnoci s 1. na 2. července, kdy se přiblížil průlom fronty u Koňuch asi na 1 km k S V. divise.

Ze zmíněného S V. následovalo druhé přemístění štábu divise do Kalne, 2 km na západ od Hodova. Tímto neustálým měněním S V. divise bylo trvalé spojení zpreráženo, což mělo neblahý vliv na vedení bitvy. Celá 37. brigáda visela od 1. července, od průlomu u Koňuch a u Augustovky, svým 75. plukem ve vzduchu a velitelství 19. divise nemělo žádných podstatných záloh k organizování většího protiútoků. Útok československé brigády prorazil pak 2. července obranný systém 35. a 75. pluku se známým výsledkem a byl by pronikl po průlomu až k Pomořanům, aniž by byl v pásmu divise narazil na nějaký větší odpor. Arci v prostoru u Pomořan a Zločova stály svěží německé divise, které čekaly s protiútokem, až se první ruský nápor u 19. a 32. divise dokonale ukáže.

Tyto německé divise obsadily pak jednak obnažený prostor 19. divise a pak provedly 19. července velký průlomný útok na sever od silnice Zločov—Zborov, který měl krycí jméno Wotan. Po tomto útoku následoval pak útok podél celé ruské fronty k jihu, který měl krycí jméno Sommerreise a vyvrátil celou ruskou frontu. V rozdílu obou těchto krycích jmen je skryt také smysl obou operací. Tato láze bojů vedla pak k ojedinělým hrdinným akcím jednotlivých pluků československé brigády, které se pokoušely zadržeti beznadějný ruský ústup.

Po bitvě, 3. červencem počínajíc, byly pak zbytky 19. divise shromažďovány se zuboženými početními stavy v Biale, asi 10 km západně od Pomořan, odkud pak následoval železniční transport divise přes Lvov do prostoru kolem Brodů. Ztráty jednotlivých pluků 19. divise v zborovském boji byly značné. Tak měl 35. pluk 20. června 89 důst. a 2006 mužů, 3. července už jen 30 důstojníků a 364 mužů, 75. pluk 20. června 119 důst. a 3476 mužů, 3. července 27 důstojníků a 384 mužů, 1. bosenský pluk 20. června 104 důstojníky a 2594 mužů, 3. července 15 důstojníků a 406 mužů, 5. myslivecký

prapor 20. června 41 důstojníků a 980 mužů, 3. července 8 důstojníků a 154 mužů.

Doba po zborovské bitvě v Biale a u Brodů byla vyplněna u všech částí 19. divise dnem i nocí psaním bitevních relací a protokolů na obranu českých pluků divise. Maďarští a němečtí auditoři se scházeli u divise v houfech, aby hledali důkazy zrady, tak nutné pro pokračování v protičeské persekuci v zápolí. V prostoru u Brodů následovala pak pro 19. divisi doba bitevního klidu. Odtud přišla pak divise koncem srpna 1917 na italskou frontu, kde zůstala až do konce války.

Těmito kusými a jednostrannými vzpomínkovými fragmenty bude alespoň poněkud doplněn stále určitěji vyvstávající obraz o památném zborovském boji, o kterém dnes s určitostí víme, že byl nejen mezníkem ve vývoji československé armády, ale i mezníkem ve vývoji naší národní historie.

(Příště dále.)

F. STEIDLER:

Nová literatura o zborovské bitvě.

V úvodní kapitole k svému „Zborovu“, vydanému před pěti lety Vědeckým ústavem vojenským,¹⁾ uveřejnil jsem krátkou zprávu o tehdejšímu stavu a povaze pramenného materiálu, jakož i stručný přehled zborovské literatury do r. 1922. Upozornil jsem aspoň všeobecně na operační dokumenty uchované v Archivu legií a představující vlastně jen zbytky materiálu původního.

Při vyličení zborovského útoku šlo mně především o to, abych zachytil přehledný obraz útočící brigády a podal charakteristiku živelného úderu našich vojáků jako celku. Omezil jsem se proto jen na hlavní rysy bojové činnosti pluků, nepřihlížeje k zajímavým detailům, obsaženým v zachovaných bojových zprávách velitelů nižších útvarů, zejména rot a půlot. Ale ani podle těchto zpráv nebylo by bývalo možno pokusit se před pěti lety o podrobné vyličení průběhu boje na celém úseku čsl. brigády. Organizace Archivu legií byla tehdy teprve v počátcích, takže vedle materiálu, který jsem si opatřil ještě za svého úřadování v historicko-archivním oddělení štábu čsl. vojska na Rusi, měl jsem z archivu legií k dispozici jen bojové relace prvního pluku. Touto neúměrností pramenného materiálu, který dovozoval u prvního pluku vyličení a rozbor detailní, kdežto u ostatních dvou pluků brigády jen všeobecný popis v rysech nejhrubších, utrpěl by zajisté pravdivý obraz celku. Kromě toho i zpracování zmíněných bojových zpráv prvního pluku naráželo na vážné překážky. Tyto cenné dokumenty obsahují totiž vedle prvotřídních svědectví také některé údaje časově nepřesné a věcně si odporující, pro jejichž kontrolu nebylo tehdy ještě, až na malé výjimky, vzpomínkové literatury účastníků, a hlavně ovšem chyběla znalost srovnávacího materiálu se strany rakouské, uloženého ve Válečném archivu vídeňském. Z těchto důvodů bylo tedy nutno odložit pokus o detailní zpracování bojů naší brigády u Zborova na dobu příznivější.

¹⁾ Zborov. Operace československé brigády u Zborova a Tarnopole roku 1917. (S osmi náčrtky.) Praha 1922. Stran 86.